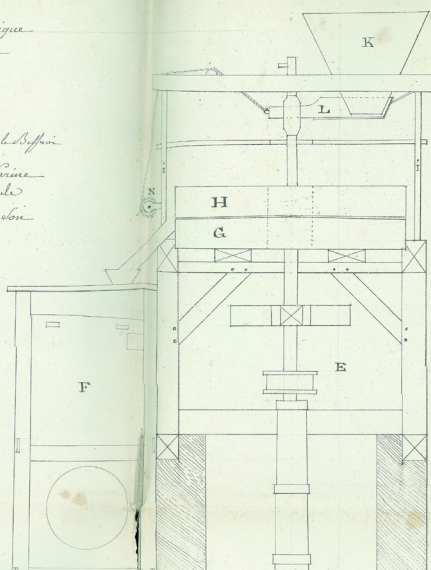

Joan Boadas Raset
 Lluís-Estevé Casellas Serra
 Anna Gironella Delgà

**FONTS DOCUMENTALS
 DE L'ARXIU MUNICIPAL DE GIRONA
 PER A LA RECERCA ENTORN
 DELS USOS DE L'AIGUA (I)**

*Plan d'un moulin Economique
 pour la ville de Gironne*

- A Plan du Broyoi
 - B Meule Girante posee sur le Broyoi
 - C Blutoire ou ce Tamis la farine
 Soient de deux ou de trois Meules
 - D Petit Coffre qui reçoit le grain ou le son
 - E Levation du Broyoi
 - F Levation de la Blutoire
 - G Meule Girante
 - H Meule Courante
 - I arcebois qui unissent
 les Meules
 - K Ecrin
 - L Auges
 - M L'anche qui est à l'enduit
 si s'elève sur le moulin de la Blutoire
 pour le grain
 - N Baïlle d'el
- Le moulin est levation par plan
 d'un centre d'un moulin
 d'acier
 Gironne*

La confluència a la ciutat de Girona de quatre rius, el Ter, l'Onyar, el Güell i el Galligants, ha propiciat des d'antic la relació dels seus habitants amb l'aprofitament de l'aigua que hi discorre. Aquesta relació s'ha manifestat en usos i finalitats diverses i, per aquest mateix motiu, ha estat necessari regular aquesta explotació per facilitar tant els interessos privats com aquells que pertanyien a la comunitat. La regulació i l'ordenació d'aquests drets s'ha instruït gairebé sempre sobre bases documentals, especialment quan ha estat sota la tutela d'una institució pública.

Abans que el govern municipal es comencés a consolidar, allò que feia referència a les aigües era prerrogativa reial, tant a nivell regulatiu com a nivell de propietat. Les aigües i molins eren propietat de la monarquia i, a través dels seus oficials, n'establia o cedia la gestió a altres institucions o particulars. A partir del segle XIV sobretot, i mitjançant els privilegis concedits a les ciutats, la monarquia

El text d'aquesta conferència és una adaptació de la comunicació "Fonts primàries per a la recerca entorn dels usos de l'aigua: els fons de l'Arxiu Municipal de Girona" presentada al V Congrés d'Història Agrària dels Països Catalans "Els usos de l'aigua en la Història. De l'antiguitat als nostres dies" (Barcelona, 15-17 de desembre de 2010).

va anar atorgant als governs municipals cada cop més facultats relacionades amb la gestió i l'explotació de l'aigua.

En les èpoques medieval i, especialment, moderna l'administració municipal de l'aigua s'entenia en tant que gestió econòmica dels recursos hídrics, que eren considerats patrimoni municipal. Per això, la séquia i els molins eren explotats directament pel municipi a través de concessions.

Amb el desenvolupament dels ajuntaments contemporanis aquests van començar a exercir tota una sèrie de competències vinculades amb els serveis. A partir d'aquest moment, l'ús de l'aigua s'entengué com una prestació de serveis a la ciutadania, fos com un servei comunitari, com el subministrament d'aigua, o fos un servei adreçat a les persones, com l'aprofitament lúdic de l'aigua.

Els fons de l'Arxiu Municipal de Girona contenen els rastres documentals que han generat la regulació dels usos de l'aigua i la seva explotació per part de la institució municipal. Per tant, les potencialitats de la documentació municipal per a la recerca sobre els usos de l'aigua en la Història són evidents.

La documentació de l'Arxiu Municipal de Girona que fa referència a la gestió de l'aigua o dels recursos hídrics, s'organitza —com la resta de documentació de l'Ajuntament de Girona— segons les competències i funcions municipals. Les seccions i sèries documentals del fons Ajuntament de Girona que contenen informació sobre la gestió i ús de l'aigua són:

ORGANITZACIÓ POLÍTICA I COMPETÈNCIES

- *Gestió i regulació de competències*
 - Llibres de privilegis
 - Privilegis (pergamins i lletres reials)
 - Ordenances, reglaments i normatives
- *Òrgans de govern*
 - Actes del Ple / Manuals d'acords del Consell
 - Bans i edictes

GESTIÓ ECONÒMICA

- *Administració del patrimoni*
 - Séquia Monar
 - Molins
 - Administració del glaç
 - Aiguadeixos

ORDENACIÓ I GESTIÓ DEL TERRITORI

- *Planificació i gestió urbanística*
- *Obres d'infraestructura i serveis*
- *Construcció i manteniment d'instal·lacions i equipaments municipals*
- *Junta de Reials Obres*
- *Control d'activitats econòmiques*

SERVEIS COMUNITARIS

- *Abastament d'aigua*
- *Sanejament d'aigües residuals*
- *Enllumenat*
- *Salut pública*

SERVEIS PERSONALS I ASSISTENCIALS

- *Esports*
- *Educació*

Per facilitar la seva disposició pública, hem estructurat la presentació en sis apartats:

- Jurisdicció i regulació sobre l'aigua.
- Explotació econòmica dels recursos hídrics.
- Impacte de l'aigua en el paisatge urbà.
- Actuacions preventives sobre els rius.
- Serveis públics vinculats a l'aigua.
- L'aigua com a element lúdic i de qualitat de vida.

Avui ens centrarem a tractar la documentació referida als tres primers apartats. Deixarem el tractament dels documents vinculats a les actuacions preventives sobre els rius, serveis públics vinculats a l'aigua i l'aigua com a element lúdic i de qualitat de vida per a l'edició de les Conferències de l'Arxiu Municipal de l'any 2016.

Jurisdicció i regulació sobre l'aigua

Els afers vinculats a l'aigua, és a dir, els cursos fluvials i hídrics i les terres limítrofes eren de jurisdicció reial. Tanmateix, al llarg de l'època medieval, sobretot a partir del segle XIV, aquestes prerrogatives són traspasades al municipi. El llarg procés de traspàs de competències s'efectuà a través dels privilegis concedits per la monarquia a la Universitat de Girona, alguns dels quals es conserven en els pergamins originals que donen fe de les gràcies concedides, o en les lletres reials amb les quals eren notificades. A més, la majoria foren compilats en els llibres de privilegis de la ciutat, el *Llibre Verd* (1144-1533), el *Llibre Vermell* (1188-1624) i el *Llibre Groc* (1596-1702).

Assumides les jurisdiccions bàsiques relatives a l'aigua, els jurats i el Consell de la ciutat de Girona van obtenir la capacitat per regular o legislar sobre aquest aspecte. D'aquesta capacitat en deriven els documents referits a l'ordenament en matèria d'aigua expressat a través d'ordenances, reglaments i normatives. En aquest grup hi podem trobar des d'ordinacions medievals sobre quan i com regar amb l'aigua de la séquia Monar, fins a la normativa general sobre la realització d'obres als rius (1852-1876).

El principal òrgan municipal encarregat d'elaborar o sancionar la regulació de l'ús de les aigües i els altres temes que afecten l'organització municipal, és el Ple de l'Ajuntament, en època contemporània, l'antiga reunió dels jurats i el Consell de la ciutat. Les deliberacions d'aquest òrgan queden recollides en els Manuals d'Acords —d'època medieval i moderna— o Actes del Ple. En aquests, trobem nombrosos documents referits a l'aigua: prohibicions, establiments d'aigües o de molins, i un llarg etcètera.

Explotació econòmica dels recursos hídrics

La Universitat de Girona va anar consolidant el seu terme municipal i, també, incrementant la seva potestat i possessió sobre les aigües a mesura que la monarquia es desprenia de la jurisdicció i propietat de terres i aigües. D'aquesta manera, els recursos hídrics es van convertir en part del patrimoni municipal. La gestió econòmica d'aquests recursos s'organitzava, ja en època medieval, en forma de monopolis i concessions. Aquests recursos hídrics de gestió municipal són la séquia Monar, els molins i l'administració del glaç.

Séquia Monar

La séquia Monar, també coneguda històricament com a rec Comtal, és un rec que surt del Ter, a l'alçada de Bescanó, i segueix, passant per Salt i Santa Eugènia de Ter, fins a Girona, on desguassa a l'Onyar, a tocar de l'actual plaça de Catalunya.

El rec Monar era de domini reial, però la monarquia va cedir la seva gestió a través d'establiments. L'any 1358 Pere III va concedir en establiment emfitèutic a favor de Berenguer Riera i altres ciutadans de Girona, tots els censos i altres drets que el rei rebia sobre els molins reials del Mercadal i les seves aigües, rescloses i cadiretes. Amb els anys aquest establiment va passar a Bernat de Sitjar i d'ell a Francesc de Cruïlles i de Sitjar. En un intent d'ordenar l'administració de la séquia Monar, motiu de plets i enfrontaments, al segle XV l'arxiver reial Pere Miquel Carbonell va recollir en un volum els documents sobre la séquia existents a l'arxiu del batlle general de Catalunya, datats entre 1341 i 1459. Posteriorment, entre els segles XVI i XVII, es va compilar un altre llibre que contenia tots els documents referits a la seva gestió, és a dir, nomenaments, edictes i bans, entre altres; el volum porta per títol: *Actes del rech Monar, que vuy és de la ciutat de Girona*.

Els establiments de la séquia Monar van acabar revertint a la ciutat de Girona en diferents moments. El 1573 els jurats van denunciar que les obres que havien engegat els propietaris dels molins del rec Monar, prop de la resclosa reial, podien ser perjudicials, especialment pel risc d'inundacions. Per aquesta causa, i atesa la disponi-

bilitat de recursos econòmics, el govern de la ciutat va engegar una activa política de municipalització de serveis que incloïa la compra dels diferents molins de la ciutat i també de la séquia Monar. El 24 de setembre de 1620 els jurats de Girona van comprar la séquia i els molins del Mercadal a Francesc de Cruilles. L'any 1669 el lloctinent reial va concedir llicència a la ciutat de Girona per tal que recuperés la possessió del rec a condició que no es construïssin molins a la riba, ni en el terme de Girona ni, tampoc, a Santa Eugènia de Ter ni Salt. Aquell mateix any la reina Marianna d'Àustria, regent, va confirmar el retorn de la propietat de la séquia Monar a la ciutat de Girona. L'operació comportà un important esforç econòmic per a la ciutat i el 1687 Carles II va eximir-la de pagar el deute que havia contret amb la Batllia General amb motiu de la compra, en recompensa pel seu servei durant la guerra amb França.

En època moderna, el batlle d'aigües era l'encarregat d'administrar els drets que generava i de vetllar per l'explotació de les aigües; la seva acció era acompanyada pel nunci de la séquia i l'advocat de la séquia. Però la propietat i explotació de la séquia fou motiu de diverses controvèrsies. Es van moure plets entre els regants i entre els propietaris de les terres a tocar de la riba. És el cas de la causa entre la família Santdionís i els Vendrell sobre la facultat dels primers per utilitzar l'aigua del rec reial per a ús dels molins que tenien o tindrien en el rec del Portell o Cagafaves, un canal secundari de la séquia. D'aquesta causa se'n va dictar sentència arbitral el 1457.

Als segles XVII i XVIII continuaren succeint-se plets

relatiu al rec amb els regidors de Salt i Santa Eugènia de Ter i també amb l'Administració dels Aniversaris de la Seu, que tenia la propietat dels molins i la séquia a Santa Eugènia de Ter.

Com hem vist, la séquia Monar va néixer com una obra hidràulica per a ús agrari. Ha servit per portar aigua a les hortes del pla de Girona i també de Salt i Santa Eugènia de Ter, també a través de recs secundaris. El llibre *Actes del rech Monar* recull algunes crides públiques dels jurats adreçades als regants en què els indiquen la manera i les hores convingudes per regar i altres adreçades als propietaris que afrontaven amb la séquia per tal que netegessin les ribes i no embrutissin les aigües.

Però la seva aigua també fou aprofitada per a l'ús industrial i elèctric, com a força motriu de molins i centrals elèctriques, en especial a la zona del Mercadal, on l'aigua del rec abastia primer els molins fariners, drapers i papeters i, a partir del segle XIX, va permetre la instal·lació de fàbriques modernes al seu voltant. Els molins o indústries medievals van deixar pas, en època contemporània, a altres empreses com La Gerundense (1842), fàbrica de paper continu, i la indústria tèxtil Grober (1890), entre d'altres.

Per poder fer ús de les aigües de la séquia aquestes companyies industrials van haver d'arrendar-les o comprar-les a l'Ajuntament de Girona. El 1842 la companyia Oliva, Flores i Cia comprava directament la séquia Monar i altres edificis municipals del Mercadal per fundar La Gerundense. El 1886 l'antic molí fariner de la ciutat es convertia en central elèctrica: les aigües del Monar mou-

rien la turbina, fabricada a la foneria de Planas i Junoy, també instal·lada al Mercadal.

Al segle XIX, les obres de reforma i manteniment dels canals de la séquia també han generat diversa documentació. Alguns d'aquests expedients inclouen plànols, com el *Croquis de la séquia Monar i terreny que rega*, de 1868, o el *Plano topográfico que comprende parte de la acequia Monar desde su origen de toma de aguas hasta la Riera de Mus*, de 1899. Entre els expedients relatius als treballs de manteniment destaca, per exemple, el de les obres de reparació de la resclosa de Bescanó i de la conducció de les aigües del rec cap als molins de Girona, efectuades entre el 1827 i el 1902, que inclou pressupostos, memorials i comptes. Del segle XIX també es conserva la correspondència mantinguda entre l'Ajuntament de Girona i empreses instal·lades a la ciutat, com la societat Sala i Bertran, propietària de La Gerundense, per al manteniment de la séquia Monar.

Molins

Els molins de la ciutat de Girona, construïts a la riba de rius i recs per aprofitar la força motora de l'aigua, eren en origen un monopoli reial i els oficials del monarca en controlaven l'ús i establien el preu i la forma de moldre el gra. La monarquia percebia els drets de tots els molins i podia regular diferents aspectes de la seva gestió, però a partir del segle XIV va començar a delegar aquestes funcions. El 1331 Alfons III concedia al batlle de Girona i als jurats de la ciutat la facultat de poder dictar les ordinations convenients referides als molins. A més, a partir

del segle XIV la monarquia va anar establint els seus molins i els drets derivats a particulars. Aquest procés es pot resseguir a través dels pergamins on s'instrumentava el contracte. D'aquesta manera l'explotació dels molins fou cedida a mans privades.

Els molins de la ciutat de Girona es concentraven, principalment, en dues zones: el Mercadal, seguint el curs de la séquia Monar, i la riba del Ter, allí on conflüïa amb el riu Onyar i resseguint el carrer de Pedret. En ambdues zones convivien diversos tipus de molins: fariners, drapers i paperers.

Al llarg del segle XVI la ciutat va anar incorporant l'administració dels molins. L'adquisició es feu per diverses vies: per compra a particulars o per cessió de la monarquia. A l'Arxiu Municipal de Girona podem trobar diferents dossiers i expedients vinculats a aquests canvis de propietat: per exemple, contractes de compravenda i expedients de permutes i subhastes. La forma més freqüent per explotar-los fou l'arrendament. Aquests generaren els seus propis expedients que incloïen, entre altres, tabes o plec de condicions, crides públiques o inventaris.

La gestió dels molins es registrava en els llibres i quaderns d'administració dels molins, datats entre final del segle XVII i el segle XIX. Aquests documents recollien els comptes i cobraments a flequers i altres particulars per les moltures de blat, factures de reparacions, llibres de compra i data de blat o comptes de les moltures i la farina fetes pels flequers de la ciutat als molins. Tot i que la documentació referida a les moltures de blat és predomi-

nant a la sèrie *Llibres de la botiga del forment*, en concret de 1696 a 1712.

Ja des d'època medieval la Universitat de Girona es veié immersa en diversos plets relacionats amb els molins de la ciutat. El 1489 l'infant Enric feia complir la sentència del contenciós que enfrontava Beatriu de Corbera i la ciutat de Girona amb motiu de la reconstrucció de la resclosa dels molins del Ter, antigament d'en Caramany, del qual es derivà un informe o descripció de les obres que convenien. El 1508 es dictava sentència en el plet entre la família Vendrell i la família Sitjar sobre els molins que tenien al Mercadal.

El 1581 la causa entre els síndics de la ciutat i els senyors dels molins de la Manola, a Pedret, obligava la ciutat a crear censals per tal d'obtenir els diners necessaris per afrontar les despeses ocasionades pel plet a l'Audiència Reial. L'origen d'aquests molins es remuntava al 1493, quan el batlle general de Catalunya va establir a Pere Querol les aigües del riu Ter amb l'obligació de fer-hi un o més casals per a molins fariners. Més endavant la ciutat havia comprat els molins, però calgué reconstruir-los ja que estaven derruïts. Les despeses motivades per la reedificació, entre altres, constituïren el motiu del plet.

Administració del glaç

La ciutat també gestionava l'abastament de gel i neu a la ciutat, que per època moderna es pot resseguir en la sèrie *Llibres de l'Administració del Glaç*, datada entre 1629 i 1791. La sèrie està constituïda pels comptes de les dues taules de glaç de Girona (la de la Ciutat i la del Capítol)

i de la casa de la neu, els quals registraven la venda de gel (mesurat en pa de glaç) i neu efectuada pel pesador de la neu (funcionari municipal) i el venedor de la neu (l'arrendatari del servei); i, d'altra banda, les tabes, concòrdies i altres documents relacionats amb l'arrendament en monopoli de l'abastament de gel i neu.

Una de les famílies arrendatàries més importants fou la família Sabater d'Aiguaviva. També hi ha molta documentació relacionada amb el subministrament de gel per al pou que tenien en propietat i que el municipi contractava en exclusiva.

Aiguadeixos

Els terrenys que formen els al·luvions o sediments fluvials, els aiguadeixos, també eren explotables. L'any 1424 la reina Maria, lloctinent d'Alfons IV, va donar a la ciutat la seva meitat dels drets sobre els aiguadeixos del Ter; aquell mateix any, Alfons IV donava a la Universitat el que li restava de les terres i possessions de l'aiguadeix —l'altra meitat. D'aquesta manera, la ciutat estava facultada per poder vendre, establir o arrendar els aiguadeixos i destinar els ingressos obtinguts a sufragar les despeses per a la construcció d'un mur de contenció als rius. Feia poc que Girona havia sofert els efectes de la gran avinguda dels rius Ter, Onyar i Güell. De la plantació d'arbres als aiguadeixos del Ter en sorgirà la Devesa.

La propietat de l'aiguadeix del Ter implicava monopolitzar-ne l'explotació. Entre la documentació referida a les finques rústiques del patrimoni municipal hi trobem expedients relatius al dret de pasturar als aiguadeixos del

Ter i l'Onyar i comptes sobre la tala d'arbres i la venda de llenya de la Devesa, principalment del segle XIX. La caça i la pesca eren altres recursos generats per aquells terrenys. També trobem diversos plets amb la Universitat de Salt, l'any 1680, o amb propietaris veïns per a la seva explotació.

Aquests plets van motivar, entre altres documents, la confecció de diversos plànols o croquis de la zona. Però de plànols de la Devesa se'n conserven d'altres a partir del segle XIX i sobretot del XX quan comença a planificar-se la seva conversió en parc urbà per al lleure de la ciutadania. Aquests projectes tenen diferents fites destacades com les propostes de l'arquitecte municipal Ricard Giralt i Casadesús de l'any 1933, el Pla Especial de la Devesa aprovat el 1987 o l'actual pla que ha motivat intensos debats i l'organització d'un procés participatiu als barris.

Impacte de l'aigua en el paisatge urbà

Una de les funcions més importants de les organitzacions municipals, al llarg de totes les èpoques, és la relativa a l'ordenació i gestió del territori. L'ajuntament regula la urbanització de l'espai i tot el que hi fa referència. Amb relació als cursos fluvials, aquesta funció porta vinculades les accions referides a les actuacions sobre el llit i els marges dels rius, però també als projectes de ponts, passarel·les i altres sistemes per creuar-los.

Igualment el govern municipal també ha hagut de fer front a les conseqüències derivades de les crescudes dels rius, recurrents a la ciutat de Girona, i pal·liar-les.

Ponts i barques

Entre les infraestructures vinculades als cursos hídrics de la ciutat de Girona cal parlar dels ponts i els altres elements per creuar-los. Igual que en les obres referides a la contenció del riu, les que n'afectaven els marges, tot allò que feia referència al seu pas, també fou, inicialment, prerrogativa reial des d'època medieval, per bé que el govern municipal hi pogués intervenir de manera més o menys directa.

La construcció de ponts era una potestat de la monarquia, la qual en sufragava les despeses a través d'imposicions sobre el pas de persones, animals i mercaderies en forma de barres i pontatges. L'any 1322 una carta reial ordenava el cobrament dels sous necessaris per a la reconstrucció del pont de fusta del Mercadal; la recaptació fou delegada als encarregats de cobrar els diners destinats al pont de pedra de Sant Francesc.

No obstant això, la monarquia solia atorgar privilegis a la ciutat per tal que pogués dur a terme altres projectes. El 1424 Alfons IV concedia a la ciutat la capacitat d'imposar el dret de pontatge per poder acabar el pont de pedra de Pedret, del qual només hi havia un arc aixecat. El 1451 la reina Maria, lloctinent d'Alfons IV, va permetre a la ciutat de cobrar el dret de pontatge durant trenta anys a qui passés pel pont Major amb la finalitat de poder-lo reparar. En aquest pont, com recull el Manual d'Acords, el 1620 s'hi van posar dues pedres amb les armes de la ciutat.

A l'arxiu municipal podem trobar els expedients referits a la construcció dels diversos ponts que travessen

la ciutat. Poden contenir des de comptes de les obres de construcció i reparació fins a acords, informes de l'arquitecte municipal o projectes tècnics. Entre aquests destaquem els del pont de Sant Agustí (1660-1924), el pont de Pedra o pont d'Isabel II (1848-1904), que inclou tots els actes d'inauguració, o el pont de l'Alferes Huarte (1940-1941), batejat en honor del militar que salvà diverses persones en els aiguats de l'any 1940, entre altres. Del pont de les Palanques Vermelles o de Santa Clara (1733-1923), per exemple, se'n conserva la documentació de les diferents i múltiples reparacions quan era un pont de fusta, fins al projecte de substitució per un pont de ferro dissenyat per l'arquitecte Manual Almeda i executat per l'empresa d'Eiffel. S'han preservat, a més, alguns reportatges fotogràfics on es poden resseguir les obres de construcció o de reparació, com les de l'any 1923 fotografiades per Josep Jou i Parés. Destaquen també alguns projectes que no s'arribaren a realitzar com el de construcció d'un pont sobre l'Onyar per fer-hi passar un tramvia de Sarrià de Ter a Salt, del qual es conserva l'informe de l'arquitecte municipal Martí Sureda de 1900.

Altres ponts, com els del ferrocarril, han estat construïts i sufragats per altres administracions. És el cas del pont de Mart, el pont de ferro que creuava el Güell a l'alçada de la Devesa, el qual fou aixecat per la companyia del ferrocarril (1875-1891).

Aiguats de Girona

Com ja s'ha dit, la majoria d'aquestes actuacions sobre el territori deriven de la constant preocupació de les au-

toritats municipals —a més de l'administració reial i estatal— i dels veïns de Girona davant les avingudes dels rius que envolten i travessen la ciutat. Es té constància documental de les inundacions provocades pels desbordaments dels rius des del 1322.

Al segle XIX, prèvia confecció d'uns índexs de manuals d'acords, Julià de Chia, secretari i arxiver municipal, va documentar una relació de notícies referides a aiguats que començava el 1322: *Reseña de los estragos que en todos tiempos han causado en Gerona las avenidas de los ríos Ter, Oñar, Güell y Galligans. Por ella se podrá venir en conocimiento de que es imposible evitarlos por más reparaciones que se hagan, y que son inútiles todos los planos de dirección y encauce, no variando el del Oñar en dirección al Congost para que absorva el Galligans en sus avenidas.* Aquest buidatge documental es pot considerar el precedent, entre altres, de la seva obra sobre els aiguats soferts per la ciutat *Inundaciones de Gerona: relación histórica de las más notables que han causado en esta ciudad las avenidas de los ríos Ter, Oñar, Güell y Galligans desde la ocurrida en 28 de diciembre de 1367 hasta las que tuvieron lugar en 8 y 11 de octubre del corriente año de 1861*, publicada a Girona l'any 1861.

Els aiguats del segle XIX van generar diversos expedients que incloïen correspondència, disposicions governatives, relacions de morts i desperfectes, documentació relativa a la reedificació de cases i socors, entre d'altres. Hi ha expedients dels aiguats de 1843, 1861, 1866 i 1876, i també documentació referida als de 1932 a 1971. Entre aquests documents hi ha una memòria històrica sobre les

inundacions a Girona entre 1843 i 1872 escrita per l'arxiver de l'Ajuntament de Girona Francesc Oliver.

Les inundacions del segle XX van comportar la decisiva intervenció de l'Estat en la realització de les obres de defensa dels rius. Aquesta intervenció, juntament amb una nova regulació sobre els cursos fluvials, comportà el retorn efectiu d'aquestes competències a l'Estat.

Cal assenyalar que el Centre de Recerca i Difusió de la Imatge de l'Ajuntament de Girona (CRDI) conserva una gran quantitat de fotografies sobre les inundacions a Girona; en destaquen els reportatges dels anys seixanta i setanta dels fons Narcís Sans i Prat i Josep Buil i Mayral, a més de les pel·lícules sobre els aiguats de 1962 de Josep Bosch i Mollera.

Bibliografia

- ALBERCH FUGUERAS, Ramon, [et al.] (1978), *Girona al segle XIX*, Girona: Gòthia.
- ALBERCH FUGUERAS, Ramon, FREIXAS CAMPS, Pere, MASSANAS BURCET, Emili [et al.] (1981). *L'enllumenat elèctric a Girona: 1883-1930*. Girona: Ajuntament de Girona.
- ALBERCH FUGUERES, Ramon, FREIXAS CAMPS, Pere, MASSANAS BURCET, Emili, MIRÓ AMETLLER, Joan (1982). *Girona: rius, ponts aiguats*. Girona: Ajuntament de Girona.
- BOSCH ARAGÓ, Francesc Xavier (1986). *Els ponts de ferro de Girona*. Girona: Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes de Girona.
- CANAL, Eduard; CANAL, Josep; NOLLA, Josep Maria; SAGRERA, Jordi, "Història urbana de Girona. El monar reial del Mercadal a Girona" dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXV (1995), p. 55-68.
- CASTELLS CALZADA, Narcís (1982). "La municipalització dels molins de la ciutat de Girona (1581-1620)", *Revista de Girona* núm. 100, p. 233-240.
- CLARA, Josep, SERRALLOGNA, Miquel F., CASERO, Just Manel. Dossier "La séquia Monar, riu entre rius" a *Presència*, 22 de juny de 1974.
- FABRE FORNAGUERA, Jaume, NADAL FARRERAS, Joaquim (1991). *Girona entre 4 rius: l'origen dels carrers i barris de la ciutat*. Girona: Ajuntament de Girona.
- RIBAS PALOM, Anna (2006). *Les inundacions a Girona*. Girona: Ajuntament de Girona – Institut d'Estudis Gironins.